

Gedurende de negentien jaar dat ik nu in Afrika woon, heb ik vaak gedacht, eigenlijk vijftig jaar te laat in dit werelddeel te zijn gekomen. Wat moet het fantastisch zijn geweest in die tijd toen men er met een karavaan van dragers op uitrok en maandenlang door wildrijke gebieden zwierf zonder een enkele andere Europeaan te ontmoeten. Toen waren er nog rivieren en bergen die op geen enkele kaart vermeld stonden en had men steeds kans nieuwe diersoorten te ontdekken. Vandaag de dag zijn ook de verste uithoeken via goede wegen bereikbaar. Het vervoer gaat per auto, snel en comfortabel. Uit vele van de oude wildparadijzen zijn de dieren echter verdwenen, geschoten of verdreven; het land is door de mens in bezit genomen.

In ieder geval geven de nationale parken en reservaten van Oost-Afrika ook tegenwoordig nog een goede indruk van de wildernis zoals beroemde onderzoekers als Selous, Schillings, Kuhnert, Dugmore en anderen die aantroffen. Terwijl zij doorgaans verschrikte en angstige dieren te zien kregen die voor de naderende mens op de vlucht wilden slaan, kunnen wij in de beschermde gebieden rondtrekken alsof we in een onzichtbaar maken-de mantel gehuld zijn. De dieren zijn zo aan auto's gewend geraakt dat ze zich vlak bij een wagen volkomen natuurlijk gedragen. De eerste dierfotografen, die de leeuwen met ingewikkelde, vaak weigerende flitsapparaten te lijf gingen, zullen niet hebben kunnen dromen dat het eens mogelijk was, een haar jongen zogende leeuw in van heel nabij te fotograferen.

Ook de puntlipneushoorn, die door de onderzoeker Schillings het „weerbaarste en gevaarlijkste wilde dier" werd genoemd, laat zich tegenwoordig van een geheel andere kant kennen. Het is al weer vele jaren geleden dat ik m'n eerste neushoorn zag. Ik begeleidde toen drie Zuidafrikaners die in de gebieden ten noorden van het Man-yarameer op diervangst waren.

Van het eerste moment af was ik gefascineerd door deze zo ernstig door de „beschaving" bedreigde overblijfselen uit het Pliocene. Zou het mogelijk zijn, iets meer over de leefwijze te weten te komen? Hoe gedroegen ze zich ten opzichte van elkaar? Zouden ze er een territorium op na houden? Blevেন ze in een vast, afgebakend woongebied of trokken ze rond? Hoe lang bleef het jong bij de moeder? Hoe kwam het tot een paring? Er waren talloze vragen waarop ik een antwoord zou willen hebben. In 1954 brachten mijn vrouw en ik een bezoek aan Amboseli, het aan de voet van de Kilimandjaro gelegen reservaat met zijn schilderachtige acaciabossen en vogelrijke moerassen. We zagen daar de inmiddels wereldberoemd geworden neushoornwijfjes Gladys en Gertie, die herkenbaar waren aan hun buitengewoon lange neushoorns. Ze hadden toen allebei een jong. Pixie, het pas enkele maanden oude kalf van Gertie, was heel opvallend doordat het zonder oorschelpen en met slechts een half staartje ter wereld was gekomen — waarover al

het een en ander in het vorige nummer van „Artis" is vermeld. Ik was er natuurlijk in de eerste plaats op gebrand, de interessante dieren te fotograferen. Toen ik echter later de goedgelukte plaatjes bekeek, rees het denkbeeld dat deze neushoorns, die in een van Nairobi uit gemakkelijk bereikbaar gebied leven, mij mogelijk de antwoorden op mijn vragen zouden kunnen verschaffen. Men leert een diersoort immers pas dan goed kennen wanneer men bepaalde individuen langere tijd kan observeren. In de loop van de volgende tien jaar reden we zo vaak als maar enigszins mogelijk was naar Amboseli, waardoor we een schat aan gegevens over Gladys, Gertie, Pixie en hun verwanten wisten te verzamelen. Men wist reeds lang dat jonge neushoorns verscheidene jaren bij hun moeder blijven; hoe lang, dat hebben de neushoorns van Amboseli ons geleerd. Gertie bijvoorbeeld verzorgde de oorloze Pixie twee en driekwart jaar lang;

Gertie, de beroemde neushoorn met de reusachtige hoorn op de neus, hier aan de maaltijd in Amboseli.

Artis, 12(2), juli-aug. 1966

NEUSHOORNS

IN

AMBOSELI

Door C. A. W. Guggisberg

het volgende jong bleef drie jaar bij haar. Het verliet de moeder in 1959 vlak voor er een nieuw kalf ter wereld kwam dat vijf jaar later, in september 1964, nog steeds bij Gertie was. In die tijd was Gertie opnieuw in verwachting en sindsdien is er dan ook wederom een jong geboren, haar vierde in de tijd dat we haar kennen. Wanneer een kalf meer dan twee jaar oud is, gebeurt het niet zelden dat de moeder een of meer oudere kinderen toestaat zich weer bij haar aan te sluiten. Een voorbeeld daarvan is Gladys, die we in 1955 niet alleen in gezelschap zagen van haar twee en een halfjarige jong, maar ook van drie andere neushoorns die volgens onze gids allemaal kinderen van haar waren. De aanblik van de vijf dieren was niet alleen indrukwekkend maar ook verrassend; immers tot dat moment had ik de puntlip-

neushoorn voor een uitgesproken eenzellig wezen gehouden, dat men alleen, als paar of hoogstens in een uit een stier, koe en vrijwel volwassen jong bestaand groepje van drie aantreft. Hoe meer men van een diersoort te weten komt, des te minder is men geneigd het gedrag ervan in starre regels vast te leggen. In 1959 verloren zowel Gladys als Gertie de enorm lange voorste hoorn; enige jaren later viel de arme Gladys als slachtoffer van stroppers. De hoorn van Gertie is intussen alweer een flink stuk gegroeid maar hij zal nooit meer de lengte bereiken van weleer.

Natuurlijk strekten onze observaties zich ook uit tot andere neushoorns. Het bleek mij dat de dieren heel gemakkelijk te herkennen zijn en zich door allerlei ken-

tekens, zoals vorm en lengte van de hoorns, rugvorm, littekens en beschadigde oorschelpen duidelijk van elkaar onderscheiden. Gedurende een tamelijk lang verblijf in het reservaat zagen mijn vrouw en ik kans om in ons vijftien kilometer lange en vijf kilometer brede observatiegebied 35 verschillende neushoorns te identificeren. We vonden nog sporen van zes tot tien andere exemplaren, terwijl er ook nog wel enkele in de moerassen aan onze aandacht zullen zijn ontsnapt. Ik schat dat het gebied destijds tegen de vijftig neushoorns herbergde.

Tijdens deze expeditie hadden we het geluk een aantal interessante waarnemingen te doen met betrekking tot de paring van de puntlipneushoorns. Weliswaar had ik vroeger al eens iets gezien dat ik met paringsgedrag in verband

bracht, maar desondanks bleven mijn aantekeningen gedurende lange tijd zeer onvolledig. Steeds meer kwam ik tot de overtuiging dat gevechten zich niet zo zeer tussen concurrerende mannetjes afspelen maar eerder tussen mannetjes en wijfjes. Dit vermoeden zou volkomen bevestigd worden. Tijdens onze tochten kwamen we dikwijls langs de moerasachtige Simmekrivier, de plaats waar onze inmiddels meer dan tien jaar oude Pixie leeft. Op een ochtend merkten we dat hij gasten had, een wijfje en een jonge stier, waarvan we niet wisten of het een vrijwel volwassen zoon of een bewonderaar van de dame was. Pixie, zijn stompsstaartje overeindgezet, probeerde steeds weer de dame te naderen. Ze wees hem echter iedere keer met een onvriendelijk gesnuif af.

Na enige tijd kwamen de gasten in beweging en liepen over een grote grasvlakte in de richting van een in de verte gelegen bos. Pixie holde er haastig achteraan, de neus in de lucht, het staartje over de rug gebogen. Zijn voornemens waren zo zonnklaar, dat men bijna verwachtte, hem de vrouw van zijn hart een boeket bloemen te zien aanbieden. Helaas, zijn liefde werd niet beantwoord en toen hij de twee dieren te na kwam, keerden ze zich dreigend naar hem om. Pixie bleef dan stokstijf staan, de kop en vaak ook het gehele voorlichaam enigszins afgewend. Ik weet niet of hij daarmee wilde aandelen, eigenlijk helemaal geen belangstelling te hebben of dat hij in deze houding, door de opzij van de kop geplaatste ogen, een beter overzicht van de situatie kreeg.

Verscheidene malen viel het wijfje hem aan, de jonge stier een of tweemaal. Pixie galoppeerde dan steeds ongeveer vijftig meter weg. Maar zodra de twee hun weg vervolgden, zat Pixie ogenblikkelijk weer achter ze aan. Deze hoogst komische processie trok meer dan twee kilometer voort. Pas toen de koe en haar begeleider de bosrand bereikten, gaf de afgewezen minnaar zijn pogingen op en keerde langzaam naar de Simek-rivier terug.

Aan de overzijde van de rivier leefde een neushoornman die we kenden aan een ernstig beschadigde oorschelp en die in gezelschap was van een wijfje dat in mijn notitieboek als nummer 18 figureerde. Toen we op een achternamiddag langs het paar kwamen, stapte Spleetoor zeer opgewonden

Gerrie geniet de tijd nadat de boorn is afgebroken. Ze probeert, door de bovenlip op te trekken, de lastige buffelpikkertjes te verjagen. Duidelijk is nu de vingerachtig uitstekende bovenlip te zien. Rechts Gerrie met de toen nog jonge en bij haar blijvende Pixie, de oorloze neushoorn.

rond. Hij snoof op een zeer wel-sprekende manier en we besloten daarom de rest van de dag aan deze dieren te wijden. Onze verwachtingen werden bewaarheid want na nog wat te hebben rondgedraafd stootte Spleetoor plotseling op het wijfje toe. Deze draaide zich verbluffend behendig naar hem toe en een tijdje bleven de dieren neus aan neus staan. Toen week de stier terug, krabde met de achterpoten over de grond, ontlastte zich en trapte en schraapte opnieuw hevig met de achterpoten. Snuivend, de staart geregeld over de achterrug

buigend, draaide hij om de koe heen die als uit brons gegoten onbeweeglijk bleef staan. Slechts eenmaal viel ze tegen Spleetoor uit die daarop met alle vier de poten stampde, alsof hij een vreemd plomp dikhuidenballet danste. Toen hij op zijn beurt tot de aanval overging, weerde het wijfje hem af waarbij zij merkwaardige snorkende geluiden liet horen, ongeveer in de geest van „chrachrachrachra“. Spleetoor wreef met zijn neus door het gras en priemde met zijn hoorns door de takken van een nabijgelegen bosje. Dit spelletje werd gedurende lange tijd voortgezet en ging vergezeld van veel gesnuif, gepraet en gesnork. Op het laatst verloor Spleetoor zijn geduld. Onverwacht stormde hij naar voren en wierp zich met het totale gewicht van zijn omvang-

rijke lichaam tegen de koe. De botsing kwam verschrikkelijk hard aan en de Afrikaanse gids, die achter in onze Land-Rover zat, kreeg de schrik van zijn leven. Nog nooit van zijn leven had hij zoiets gezien en hij was ervan overtuigd dat het wijfje ter plaatse werd gedood. Zij bleef echter integendeel de stier het antwoord niet schuldig en zo werden wij getuigen van een gigantisch gevecht waarbij de twee kolossale dieren elkaar verwoed te lijf gingen. Keer op keer stormden ze op elkaar in, keerden zich in een scherpe draai razendsnel om ten einde met volle kracht de ongedekte flank van de ander te rammen. Onder het gestamp van hun poten wolkte het stof hoog op en legde zich als een gordijn over het slagveld. Verscheidene malen zag de stier kans zijn hooris onder de

buik van het wijfje te steken en haar dan zo ver omhoog te tillen dat alleen haar achterpoten de grond nog beroerden. Het was een werkelijk fantastisch schouwspel, een beeld uit lang vervlogen tijden toen de aarde door reuzendieren werd beheerst en de mens niet veel meer was dan een wauwelende aap. Na vier of vijf adembenemende minuten maakte het wijfje plotseling een eind aan de vechtpartij en stootte in galop door de bossen. Spleetoor volgde haar op de voet, haalde haar na een paar honderd meter in waarna het gevecht opnieuw begon. Het wijfje scheen vermoed te worden want we zagen dat de stier haar een heel stuk achteruitschoof. Dit bewijs van zijn superioriteit scheen hem tevreden te stellen. Maar toen het mannetje afzwakte, schoot de dame als een furie op hem af en bracht hem een aantal welgemikte hoornstoten toe. Opnieuw duwden en ramden de dieren elkaar heen en weer. Hun lichamen

staken diepzwart af tegen de door het strijklicht van de ondergaande zon hel oplichtende stofwolken. Eindelijk had de koe haar bekomst. Ze bleef weerloos staan terwijl Spleetoor om haar heen draaide, de neus langs de grond wreef, met de achterpoten schraapte, het gras doorploegde en hele ladingen takken in de lucht gooide. Hij bracht zichzelf tot zo'n opwindend dat hij tenslotte nog eens op het wijfje afstootte. Ditmaal snorkte ze niet uitdagerend tegen hem maar week, achteruitlopend, langzaam voor hem terug. Spleetoor werd direct kalm en toen we in de schemering naar het kamp teruggingen, liep hij schijnbaar doelloos rond.

Niet ver van de plaats waar we dit tweegevecht aanschouwden, verbleef een groepje van drie neushoorns, de wijfjes „nummer 6" en „nummer 7" en een buitengewoon langgehoord mannetje, een zoon van de gestorven Gladys. Ge-

„Langhoorn schoof zijn kop van opzij op de rug van het wijfje . . ."

durende verscheidene dagen konden we vaststellen dat Langhoorn zich in een uitgesproken paringsstemming bevond, wat er de reden van was dat we de drie dieren vrijwel constant observeerden. Het was weer tegen de avond toen we zagen hoe Langhoorn naar een der slapende wijfjes liep, met zijn kop over haar rug wreef en haar zo lang met de voorpoten aanstootte dat ze opstond. Hij gaf haar een harde hoornstoot in de flank en schoof zijn kop vervolgens langs haar zij omhoog tot op haar rug. Het wijfje draaide zich om en de dieren begonnen elkaar op de ons nu bekende neushoornmanier heen en weer te beuken. Het gevecht duurde nu maar kort want toen Langhoorn merkte dat het zijn uitverkorene geen ernst was met haar tegenstand, werd er gepaard. Een half uur later volgde de tweede paring.

Langhoorn besteedde geen enkele aandacht aan onze stilstaande Land-Rover, maar een andere wagen die tamelijk abrupt stopte, werd prompt met grote heftigheid aangevallen. De aan het stuur zittende safarileider liet de auto haastig afzwaken en verdween met z'n toeristen in een reusachtige stofwolk. Misschien hield Langhoorn de auto voor een rivaal. Neushoorns zijn zeer slecht van gezicht en hebben ter vervanging een uitermate goed reukvermogen.

Toen we Langhoorn en zijn dames eens naderden, draafde hij de ene kant op terwijl de wijfjes zich in tegenovergestelde richting verwijderden. Zodra Langhoorn merkte dat hij het contact met de dames had verloren, werd hij zeer onrustig, liep opgewonden heen en weer en probeerde weer lucht van ze te krijgen. En dat alles ofschoon ze maar vijftig meter van hem verwijderd waren en in het volle gezicht – zij het dan onder de wind – wegtrokken. Hij begon overal de bodem te besnuffelen en eindelijk vond hij hun reukspoor. Met de neus vlak boven de grond ging hij achter ze aan; z'n kop ging pas weer omhoog toen hij ze had ingehaald.

Enige dagen na de liefdesscène tussen Langhoorn en „nummer 6" sloten zich bij het drietal twee andere mannetjes aan, waarvan er minstens een dezelfde koe het hof maakte. Langhoorn had blijkbaar alle interesse verloren want de twee mededingers schenen hem volkomen onverschillig te laten.

De in het Amboseli-reservaat gedane observaties kon ik op lange safari's in Kenya, Oeganda en het Noorden van Tanzania verder aanvullen. Op die manier verkreeg ik uiteindelijk een goed beeld van het neushoornleven. Het bleek dat zij er eigenlijk geen echt territorium op na houden. Wel zijn ze de plaats trouw waar ze gedurende het gehele jaar voldoende water en voedsel vinden. Ik geloof niet dat Gertie in de elf jaar dat we haar kennen haar woongebied van acht tot tien vier-

kante kilometer ooit heeft verlaten. Pixie woont sinds een aantal jaren in een gebied van slechts ongeveer vijf vierkante kilometer. Zowel in de Ngorongorokrater als in het Serengetipark heb ik jaar na jaar op dezelfde plaats dezelfde neushoorns gevonden.

Een leeuw verdrijft sexegenoten uit zijn territorium, terwijl gnoestieren, evenals de bokken van Oegandakobs en Thomsongazellen als vastgeroest op dezelfde plaats blijven en hun territorium tegen alle burens verdedigen. Zij wachten tot de wijfjes op hun terrein komen. Bij de neushoorns schijnt het woongebied niet zo'n betekenis te hebben; ze zullen nooit om een stuk grond bekvechten. Gevechten vinden voornamelijk plaats tussen individuen van verschillende geslachten. En als een paar mannetjes het met elkaar aan de stok krijgen, dan gebeurt dit omwille van een wijfje en niet van het territorium. Vele lezers zullen zich nu misschien afvragen of men bij het systematische bestuderen van een grote en zeer weerbare diersoort geen ernstig gevaar loopt. Neushoorns zijn echter lang niet zo gevaarlijk als men vroeger geloofde. Men moet echter steeds beseffen dat ze onberekenbaar en zeer schrikachtig zijn. Het geruis van een naderende windhoos kan deze reuzen uit de oertijd in panische schrik doen vluchten. Wanneer men plotseling en op korte afstand van een slapende of doezelende neushoorn komt te staan, is de kans groot dat het dier aanvalt. Mijn wagen is verscheidene keren aangevallen maar steeds lukte het de toestormende kolos te ontwijken. Men moet de grote wilde dieren van Afrika altoos met passend respect tegemoettreden en daarbij ogen en oren openhouden. Een heel opwindende ervaring had ik in de bossen van het Merugebergte. Met twee kennissen volgde ik een wildpad dat langs de berghegging liep naar een diep dal. Het had geregend en de grond was daardoor zo zacht geworden dat ik er de verse voetsporen van een

neushoorn in kon herkennen. Toen ik een grote bos struikgewas naderde, hoorde ik plotseling een zacht knakken. Ik bleef staan en luisterde. Dat kon alleen maar een neushoorn zijn die daar in alle gemoedsrust takken afbeet. Ik wenkte m'n reisgenoten en wij maakten ons gereed de berghelling een stuk op te klauteren zodat we over het bosje konden heen kijken. Op dat moment echter kwam de neushoorn van achter het struikgewas vandaan en stormde over het wildpad in onze richting. Zoals gezegd was de grond erg zacht, nat en glibberig – gelukkig maar, want op slechts enkele meters afstand gleed het dier uit en vloog over de kop. Zo vlug onze benen en longen het hier op een hoogte van 2500 meter toelieten, renden we de helling op. Ik weet niet hoe de neushoorn weer op de been kwam want toen we eindelijk achteromkeken was hij verdwenen. Wij hebben hem ook niet teruggezien. Later hoorde ik dat deze neushoorn enige maanden tevoren bij een farm aan de voet van de berg was geweest waar hij door de speer van een Afrikaan gewond was. Geen wonder dat hij ons binnendrongen in zijn verborgen dal heel onvriendelijk opnam.

Toen ik onlangs begon de resultaten van mijn neushoornstudies te verwerken, verdiepte ik mij ook in de boeken van vroegere reizigers en jagers om te zien wat zij over de rhino's hadden te zeggen. Opnieuw kwam het verlangen naar de oude tijden in mij op. Maar tevens realiseerde ik mij dat de veranderde omstandigheden het mij mogelijk hadden gemaakt, een heleboel te zien wat voor de pioniers van het Afrikaanse wildonderzoek verborgen was gebleven, hoe goed en gewetensvol ze de dieren ook hadden geobserveerd. Van de romantiek van hun tijd is veel verloren gegaan, maar in de plaats daarvan beschikken wij tegenwoordig over mogelijkheden om het dierenleven te bestuderen, waar zij niet van konden dromen. Men kan blijkbaar niet alles hebben...